

Andreu Martí

L'objecte d'aquest article és fer un breu repàs de les traduccions al català d'autors grecs i llatins d'acord amb el que s'ha editat els darrers deu anys.

Un peix que es mossega la cua

El perpetu debat a la xarxa sobre ensenyament s'ha centrat darrerament en la llicó magistral (EPD) i les humanitats (RIP). Pel que fa a la primera, si els alumnes no projecten ells mateixos un PowerPoint i l'expliquen, ai las, llegint un paperet, es veu que, segons els pedagogs *à la page*, no acaben d'aprendre del tot; pel que fa a la segona, sí, els professionals del ram veiem que el Grec i la Literatura Universal són presents al currículum, però es veu que no hi ha prou demanda. El mateix passa al món de la difusió dels idiomes moderns; per exemple, l'estimat Instituto Cervantes, encarregat de difondre les llengües i cultures d'Espanya, prou que oferirien català, eusquera, gallec, però si no hi ha demanda... Primer matem el matxo, i després diem al manescal que ja no necessitem els seus serveis, que la bèstia ja és morta.

Els qui ens dediquem a l'ensenyament comprovem de manera alarmant que la imatge i el so, de la mà de les noves tecnologies, han vingut no pas a complementar sinó a substituir la paraula i el text. Si per contestar-nos la pregunta d'on han de sortir els lectors, tant de clàssics com de moderns, l'opinador-tertul·la de torn ens adreça a l'escola, tots els qui sabem el pa que s'hi dona ens posem les mans al cap. Parlem només del Batxillerat (els regnes de la plastilina i dels projectes els deixem per a la primària i l'ESO): les humanitats malviuen enmig d'un currículum utilitarista-tecnològic on el Llatí manté amb prou feines les constants vitals (però tothom dona per entès que no serveix per res), el Grec es troba en estat de necrosi i la Literatura Universal brilla per la seva absència. I a l'Alma Mater? Doncs pla de Bolonya, optimització de recursos, pocs alumnes matriculats. Tornem a la pregunta: d'on surten els lectors de textos grecs i llatins traduïts al català?

I, tanmateix, n'hi ha. Per a una altra ocasió quedaria veure qui són els traductors. No n'he fet cap estudi exhaustiu. Ara, si bé no sé d'on sortiran els futurs lectors, tinc la certesa que la majoria dels traductors dels clàssics grecs i llatins es guanyen les garrofes a les aules.

Passem a veure quines editorials han tret llibres que es trobin als «prestatges de Clàssiques» de les llibreries. Els darrers deu anys han anat apareixent títols puntuals, la majoria força dignes i acurats, algun fins i tot bilingüe, tot i que la majoria d'editorials no disposen de prou volums per agrupar-los en forma de col·lecció d'autors clàssics. També trobem, però, algunes editorials, de signe ben divers, que resisteixen, podríem dir que heroicament, tan galdosa situació i publiquen algun llibre, i, fins i tot, col·leccions d'autors clàssics.

Al pot petit hi ha la bona confitura (fins que s'esgota)

Més enllà de les versions explícitament destinades a representacions dramàtiques adreçades a estudiants de secundària com ara les que, també en

català, ha fet Prósopon Teatro (com ara *El soldat fanfarró*, de Plaute, traducció de Tere Febrer, 2009), ens trobem que recentment algunes petites editorials catalanes han gosat publicar algun títol clàssic encara que sigui de manera aïllada. Així tenim alguns bolets solitaris, com ara unes *Meditacions* de Marc Aureli (traducció de Joan Alberich, Llibres de l'Index, 2008), textos d'Epicur (traducció de Montserrat Jufresa, Proteus, 2008) i Epictet (traducció Teresa Fau, Proteu, 2010), o bé, per esmentar algunes editorials de fora de Barcelona, els *Caràcters* de Teofrast (traducció de Josep Batalla, Obrador Edèndum, 2009), les antologies que ha traduït Joan Ferrer i Gràcia per a Ela Geminada (*De Tales a Demòcrit*, 2011, i *D'Arquíloc a Teognis*, 2016), la que ha fet Mònica Miró de la poesia epigràfica llatina (*Perennia*, Godall, 2015), les *Bucòliques* de Virgili (traducció d'Antoni Cobos, Palamedes, 2015) o les traduccions que Maria Rosa Llabrés ha anat traient en editorials de les Illes: *Himnes homèrics* (2009), un text de Plutarc (*Contra el fet de menjar carn*, 2010) i l'antologia *El iambe grec* (2015).

La prestigiosa Quaderns Crema o el gran segell Edicions 62 (amb Empúries i Proa) tenien al seu fons editorial traduccions de Catul, Ovidi, Plató, Safo i Virgili fetes al final del segle passat, però algunes ja estan descatalogades; l'única novetat ha estat la traducció de l'*Odissea* (Joan Francesc Mira, 2011). A benefici d'inventari necrològic, no em puc estar d'esmentar una col·lecció que no era ben bé de clàssics, però que també tenia algun autor antic: els textos filosòfics de l'extinta editorial Laia, que en mans de 62 ha tornat a passar a millor vida, talment Llàtzer, i aquest segon cop sembla que de manera definitiva.

En canvi, sí que veiem impreses de bell nou les versions d'Eurípides en vers fetes per Carles Riba (ed. Curial, 2015). I encara, potser d'un interès no sé si dir-ne metafilològic, trobem un segona edició (la primera era del 1920) de les seves traduccions de l'*Antígona* i l'*Electra* sofòclies (Barcino, 2017), i una fins ara inèdita de les *Bucòliques* virgilianes feta per Joaquim Balcells el 1936 (PAM, 2009), totes a l'inici de la nostra tradició traductora moderna.

Fins aquí, tenim un panorama una mica atomitzat, dispers, esmicolat, cosa que m'imagino, deu ser, fins a un cert punt i ateses les circumstàncies, bastant normal, que passa a les millors cultures europees, vaja. Però també hi ha hagut intents més o menys reeixits de fer col·leccions que apleguin autors de l'antiguitat.

El primer intent, els anys noranta, fou la col·lecció «La Quimera» de l'editorial Irina, precedent del que va ser després la col·lecció «L'esparver clàssic» de La Magrana, i finalment «Els clàssics de Grècia i Roma» dins del grup RBA. Han arribat a publicar una cinquantena de títols, algun dels quals són *long-seller*, de vocació explícitament escolar i rigorosament monolingües. Tot i que va tenir un bon moment, ara em fa por que la cosa no hagi quedat una mica aturada perquè fa un parell d'anys que no treuen res de nou; els darrers són del 2015: *L'art d'estimar* d'Ovidi (traducció de Teresa Puig) i *Els germans* de Terenci (traducció de Gemma Puigvert).

Contra tot pronòstic en els temps que corren, la novetat dels últims deu anys ha estat una intrèpida editorial, Adesiara, amb Jordi Raventós al capdavant, que ja suma una trentena de títols bilingües a la seva col·lecció «Aetas». Per dir-ne uns quants: *L'enemic de la barba*, de Julià (traducció de Pau Sabaté, 2016), o els *Poemes priapeus* (traducció de Victòria Bescós, 2015), més alguns altres a la col·lecció «Summa Aetatis», en què acaben de sortir un *Sàtiricó* de Petroni (traducció de Sebastià Giralt, 2017) i els textos sobre el teatre de *L'escena antiga* (traducció de Roser Homar i Esther Artigas, 2017).

Camí d'un centenari

Però si Adesiara està a punt de fer una dècada, l'autèntic degà en aquest món és, sens dubte, la Bernat Metge, que acaba de celebrar el 95è aniversari. Si la

voluntat inicial de Cambó i Estelrich era dirigir-se «al gran públic català no familiaritzat amb les lletres clàssiques», dista de ser una col·lecció escolar, i sovint ha publicat obres molt rigoroses i erudites.

Fins el 2005, l'editorial Alpha n'havia publicat gairebé 350 volums, però sovint es tractava d'autors de segona o, fins i tot, tercera fila, i hi havia mancances clamoroses: Homer brillava per la seva absència, d'Heròdot només se n'havien publicat els dos primers llibres. Però els autors més abandonats eren Xenofont i Eurípides. De l'un, se n'havia publicat el primer volum de la *Ciropèdia* l'any 1965... i allí es va quedar; del segon, se n'havia publicat una única tragèdia l'any 1966, i prou.

A poc a poc els darrers anys s'ha anat posant remei a aquesta situació i els forats s'han anat omplint: Joaquim Gesti ha enllestit felicitment els set volums restants d'Heròdot (2006-2012). Els anys 2007 i 2013 s'han publicat dos volums més de la *Ciropèdia* (traducció de Núria Albafull). I encara, un equip de traductors ha reprès Eurípides i del 2015 ençà que ja n'han sortit tres volums amb dues tragèdies cadascun.

Montserrat Ros havia començat la traducció de la *Ilíada* el 2005, però malauradament va quedar pengim-penjam el 2009, quan només se n'havien publicat la meitat dels cants en tres volums. En canvi, per a l'*Odissea*, la Bernat Metge va decidir recuperar la mítica traducció en vers de Riba i publicar-la en quatre volums amb la col·laboració de Joan Alberich i Francesc Cuartero (2010-2014). I entre unes coses i unes altres, la col·lecció ha arribat a 417 volums, que aviat es dit.

Al mateix temps, s'havien iniciat diferents projectes per divulgar el fons de la col·lecció de manera parcial i a preus més assequibles. Un primer intent va ser la col·lecció «Biblioteca Grècia i Roma de la Bernat Metge», que Alpha i 62 van treure conjuntament. Es tractava d'uns volums monolingües de tapa tova, amb breus i noves introduccions, però amb les traduccions de sempre (de Riba per a Sofocles, de Joaquim Icart per a Suetoni...). Tot i que el projecte no va acabar de funcionar, també se'n va posar en marxa un altre, «Els clàssics de la Bernat Metge», amb els 50 volums més llaminers, «imprescindibles» deien, en edició facsimil, bilingüe i a preus molt populars. Fou una primera i exitosa col·laboració amb el diari *Ara*, que després va engegar una segona campanya adreçada a les escoles. Potser les *Olímpiques* de Píndar o el *Fedó* de Plató als centres de primària és un pel excessiu, però que els alumnes de batxillerat no puguin remenar quatre llibres d'autors clàssics a la biblioteca del seu institut ens hauria de fer caure la cara de vergonya a tots plegats.

Doncs bé, la notícia d'aquest primer trimestre del 2017 ha estat que l'editorial canvia de propietaris. Després que l'Institut Cambó i la família Guardans hagin dut les regnes del projecte durant 95 anys i hagin arribat a col·laborar fins i tot amb Enciclopèdia en l'edició del magnífic *Diccionari Grec-Català* (2015), és el grup Som (*Ara* llibres, revista *Sàpiens*...) que d'ara endavant pren el relleu per editar la Bernat Metge. La continuïtat del projecte sembla garantida en la figura del director de la col·lecció, Raül Garrigasait, que fa deu anys que n'és al capdavant, i en l'aval de CaixaBank, que feu els honors d'amfitrió en la celebració del 95è aniversari, el 22 de març al CaixaForum. També sembla garantit el mateix preu, 36 euros.

Entre les diferències s'apunten, entre d'altres, el fet que surtin quatre volums cada any, i no sis com havien anat sortint fins ara. La part més positiva seria que potser es guanyarà en distribució, que fins i tot potser es vendran alguns volums més que no es venien quan eren en mans de l'Institut Cambó. A curt termini hi ha projectats títols com les *Argonàutiques*, de Valeri Flac, les *Tragèdies* de Sèneca, la *Metafísica* d'Aristòtil, les *Lleis* de Plató, etcètera.

Amb vista al futur, em pregunto si no hi cabria, a més dels ínclits 400 volums, una altra col·lecció, menor, de clàssics populars, només en català, que no

necessàriament tirés del fons de les velles traduccions de la casa, sinó que donaria l'ocasió de renovar versions: algunes obres potser s'haurien de tornar a treure amb nous criteris: per exemple, publicar Marcial sense censura (com ja s'ha fet amb Catul); tornar a traduir Aristòfanes en el registre apropiat; reescriure Plató en català (i no en provençal, modalitat trobar clus); i altres versions, que al principi foren el banc de proves de la llengua de Fabra acabada d'estrenar, el pas natural del temps les ha fet envellir, que 95 són molts anys, i ara tenen un nou públic que ha après un nou català a l'escola, afinat als mitjans de comunicació.

Per molts anys, doncs, a la nova Bernat Metge. O com deia el vell Guardans per burlar la censura franquista, que pugui continuar publicant llibres «sólo hasta acabar la colección».

